

PÅSKE-KRISENS ydre tegn var efter danske forhold formidable. Regeringen indførte efter meget lange ministermøder militære beredskabsforanstaltninger, der måtte tydes som frygt for krigslignende begivenheder. Militærorlov blev delvis inddraget, flyvepladser blev underkastet særlig bevogtning, forterne ved København blev bemanded, politiet blev alarmet og med mindre hukommelsen spiller mig et puds mener jeg, at spanske ryttere sås i beredskab forskellige steder i hovedstaden.

Husk her, at en af de politiske ledere, der stod prentet med Ildskrift i statsminister Hans Hedtofts sind, var »Aldrig mere en 9. april«. Justitsminister Niels Busch-Jensen havde endog ladet sig overtale til det, der dengang var det store nationale meddelelsesmiddel, Pressens Radioavis, at opfordre befolkningen til »uførtøvet at underrette myndighederne, hvis de iagttog noget, der kunne være rettet mod statens sikkerhed«. Det var stærke ord fra Busch-Jensen, for hvem intet ligger fjernere end falsk dramatik. Når jeg erindrer hans egne fremstillinger på ministermøderne af den sag, der førte til, at han søgte sin afsked, fristes jeg til at skrive, at enhver form for dramatik, også den, der på afgørende måde vedrører ham selv, ligger ham fjern.

Ej fuldt opklaret

Alt dette skete umiddelbart før påsken i dagene 21. til 24. marts 1948. Årsagen til postyret var intet mindre end frygt — men for hvad, står stadig lidt uklart.

Det bidrag, jeg i det følgende skal føje til sagens opklaring, har som udgangspunkt erindringer og spredte dagbognotater fra den tid begivenhederne foregik. Jeg var handelsminister i Hedtofts første regering og deltog i de ministermøder, hvor problemerne blev drøftet og tildels afgjort.

En ung handelsminister i 1948 kunne have benyttet lejligheden til at tage udførlige notater fra møde til møde. Men dels var jeg ikke dengang klar over, hvilken historisk værdi, sådanne notater, som bidrag blandt andre, kunne få. Professor Tage Kaarsted har gjort opmærksom på, at politikere, der i og for sig ikke selv spillede afgørende ind i givne situationer, har fået deres navn knyttet til dem på næsten historisk vis, blot ved at være de eneste, der efterlod sig et materiale om, hvad der skete. Den chance greb jeg ikke i 1948. Dels var der helt andre ting, der lå forrest i den unge handelsministers bevidsthed.

Den 31. marts 1948 gjorde jeg eksempelvis mine dagbognotater om påskekrisen, men sluttede dagens tekst med noget ganske andet:

»Jeg er stærkt bekymret over vor dollarlikviditet i april kvartal. Vi må om muligt sikre os ved lån, og kan blive nødt til at bruge guldbeholdningen som sikkerhed«.

Se, det var en bekymring, der ikke byggede på rygter og forlydender, men på barske og kuldharde realiteter. Bemærkningen om guldlet lyder drastisk, men min nærmeste forgænger i embedet, forsyningsminister Aksel Kristensen, havde været længere fremme i guldovertøjet: Han havde overvejet at tage skridt til at sælge af guldbeholdningen.

Engang imellem under de tilmelange ministermøder om militære beredskabsforanstaltninger, vi havde ikke meget militær at rokere med — har jeg nok sendt en tanke til valutaisituation, råvareknaphed, rationeringer, byggeproblemer og beskæftigelse, som mere dagnære problemer.

Dog kan påskekrisen i 1948 ikke fremstilles som en ikke-krise, en imaginær ting, opstået i danske ministres hjerner af grunde, vi endnu ikke fuldt ud kan forklare. Der var en krise. Men fuldt opklaret er den ikke.

Vi fornemmede krisen. Brugen af ordet er ganske bevidst.

Hvad yngre generationer ikke har forudsætning for at forstå er, hvilken grad af psykisk belastning — traumatisk lidelse om man vil, dvs. sjælelig rystelse på grund af chok, som den 9. april 1940 havde efterladt hos de politikere og andre borgere, der havde oplevet Danmarks besættelse og senere fulgt skæbnen hos dem, der til deres død måtte stå til ansvar for begivenhedsforløbet.

Udtrykket »Aldrig mere en niende april«, var derfor ikke en floksel, men en udtalelse, der udtrykte, hvad enhver dansk regeringspolitiker i årene efter krigen følte som en realitet, der gjaldt hans overlevelse, ansæelse, selvrespekt og politik. Allerede da Ribbjerg m.fl. skrev »Gris på Gafflen« var traumatet forduftet.

Og vi har intet at bebrejde de yngre. Hvad forstod vi, der er født i dette århundredes begyndelse, af traumatet fra 1864? Vi syntes nærmest, at det havde et komisk skær over sig. Meri i sommer læste jeg H. C. Andersens dagbog fra krigsbevivenhederne i 1864. Dagbog VI 1864.66. Han, der næppe havde mere politisk fornemmelse end soldaten, der i hans eget eventyr marcherede hen ad landevejen, havde søvnløse nætter over nationens skæbne i krigsmånederne i 1864.

Fornemmelsen af krise i den blotte mulighed for indre eller ydre begivenheder, der kunne anfægte Danmarks nyvundne frihed og selvstændighed, satte derfor i 1948 sindene i stærk bevægelse. Statsminister Hans Hedtoft og forsvarsminister Rasmus Hansen og Buhl tog det mere køligt. H. C. Hansen har i stille stunder betroet mig, at han ikke troede på affæren. Hvilket kan være en efterrationisering hos en mand, der satte pris på et roligt og af stemninger upåvirkeligt temperament. Hvilket hans temperament ikke i alle situationer levede op til. Men hos Hans Hedtoft og hos Rasmus Hansen var der ingen tvivl. Hvis der blot var skygge af risiko, skulle forterne ikke være ubemandede. Vagtmandskabet på orlov, befolkningen uadvåret eller politiet ude at lede efter stjålne cykler. Sagen fik på den vis en sideeffekt, som mange vil gøre til det centrale, hvad den på det tidspunkt ikke var: Krisen sammen med mange andre begivenheder, medvirkede til at føre Danmark ind i NATO og for den sags skyld ind i det ganske umilitære EF. Men hermed foregriber vi historiens gang.

Det kan bekræftes, at daværende ambassaderåd i Washington, Povl Bang-Jensen, spillede en rolle i begivenhederne. Han ankom til København den 15. marts 1948 og tog en lang række kontakter, hvor han »informerede« om situationen. Den eneste af disse informationer, jeg kan referere direkte, er den han gav

mig. Selv den er usikker, da mine notater er nedkrædet i dagbogen i største hast:

31. marts 1948

Ministermøderne har længe stået på de høje nagler. Det er de militære problemer, der har presset på af frygt for påskebegivenheder. Rasmus Hansen er mig lidt for hidsig. Og jeg er på vagt mod tilslutning til Vest-blokt, men er naturligvis enig i nødvendigheden af en demonstrationskamp, hvis vi overfalder. Hvis vi gør det; går USA i krig, siger Bang-Jensen. Han er sikker på; at Sovjetunionen ikke har atomvåben. Bang-Jensen påstår, at en krig kun vil vare tre til seks måneder. Et bombardement af København kan vi ikke tage. Det, vi skal passe på, er, at Russerne uden krig, i stilhed eller under et eller andet påskud besætter en strategisk ø her i landet«.

Mine notater skal tages med et gran salt. De er hastigt nedkrædet af en ung mand, der ikke var trænet i disse tanker. De er også uklare, fordi det ikke er adekilt, hvad der er mine egne tanker, og hvad der kan være referat af andres overvejelser. Jeg var på det tidspunkt modstander af Danmarks medlemskab af Vestblokken (Atlantpagten, som den senere blev til).

Denne personlige reservation var i bedste overensstemmelse med de dansk-norsk-svenske forhandlinger om et nordisk forsvarsamarbejde, som Hans Hedtoft nøje fulgt af Gustav Rasmussen, helhjertet kastede sig ind i.

»Viljen til at forsvare sig« var lige så entydigt udtryk for regeringens indstilling. Den 20. marts 1948 (Kaarsted mener som umiddelbar konsekvens af påskekrisis erfaringer) oprettes en forsvarstab bestående af de to værnechefer og de to flyvekorpschefer. Den 29. maj 1948 fremsatte Rasmus Hansen forslag om hjemmevernets oprettelse. Man forestillede sig en styrke på 100.000 mand. Jeg erindrer, at jeg presede min kredsformand for Socialdemokratiet i Randers til at tage aktiv del i hjemmevernets skabelse.

Heller ikke bemærkningen om, at Rasmus Hansen gik noget hidsigt til værks, var en iagttagelse, jeg var ene om. Da de lange møder sluttede en sen eftermiddag, for ministrene til lod sig at tage påskeferie, sagde Buhl: »Ja, så lægger vi sagen i Guds og Rasmus Hansens hænder«. Hvortil socialminister Strøm tørt tilføjede: »I så fald vil jeg holde mig til Vorherre«.

Bang-Jensens initiativ

Hvad byggede Bang-Jensens informationer nu på? Kom han som Kaufmanns udsending? Jeg tror, han kom med ambassader Kaufmanns indforståelse. Han var Kaufmanns yndling og havde haft stor indflydelse på Kaufmanns optræden og politik fra den niende, april 1940 og fremefter. Men bragte han et nerveidrørende budskab fra sin chef om, at en ny skæbnetime var ved at oprinde for kongeriget?

Jeg tror det ikke. Kaufmann var en både dygtig og dristig diplomat. Det havde han til overmål vist under krigen. Han havde været medlem af befrielsesregeringen, han var sørgerrig

og (det kan jeg sige med sikkerhed, da jeg har det fra ham selv) ville gerne på ny have spillet en rolle i dansk politik og gerne på en ministerpost, helst udenrigsministerens. Hvis han havde siddet inde med autentiske amerikanske informationer af den art, Bang-Jensen mere end antydede han var i besiddelse af, ville han selv være kommet til København. Dette må erkendes at være et ræsonnement, men det forekommer mig at have sandsynlighedens præg.

Det nye materiale fra USA underbygger på ingen måde den antagelse, at Bang-Jensen bragte den amerikanske udenrigstjenestes vurdering af Danmarks situation til sin regerings kendskab. Tværtimod fremgår det af Nikolaj Petersens dokumentation, at de amerikanske embedsmænd var forbavset over visse af de strenge, der blev slået på fra Bang-Jensens side.

Om hovedtemaet er der fuld overensstemmelse. Russerne var ude på at vinde verdensherredømmet. Magtovertagelsen i Tjekoslovakiet i februar 1948 var det seneste eksempel, og netop den begivenhed havde skærpet de danske bekymringer. Amerikanerne frygtede, at Europas flanker — især Italien — var mest udsatte. Men om netop Danmark var i fokus på dette tidspunkt, er mere end tvivlsomt. En russisk blokade af Berlin var på vej, Stalin havde gennem et brev til Paasikivi, den finske præsident, foreslået en sovjetisk-finsk pagt. Som Kaarsted skriver: »Selv om man erkendte Finlands afhængighed af Sovjetunionen, føltes det chokerende dersom også dette land skulle tvangs-folkedemokratiseres«. Der findes en interessant finsk litteratur om den finske delegations oplevelser i Moskva. Desværre er den lidt kendt i Danmark.

Den finsk-sovjetiske venskabs- og bistandstraktat afsluttedes i 1948. Paasikivi-linien fulgtes, og nogen bevægelsesfrihed bevarede. F. eks. medlemskab af Nordisk Raad og Fin-Efta, ligesom Finland undgik at blive folkedemokrati uden derfor at have fuld frihed, ikke adgang til sine egne regeringsskæbner. Der er ingen tvivl om, at hele denne udvikling gjorde dybt indtryk i Norge, at Norge frygtede en tilsvarende venlig Stalin-henvendelse om venskabs-traktat, og at Hedtoft under sit besøg 17.-20. marts i Stockholm mødte Gerhardtson og her fik oplysninger, der påvirkede hans vurdering. At Sveriges Erlander har været stærkt påvirket af de finske og norske farer, kan næppe drages i tvivl.

Der var altså nok at være i krisestemning over. Og i USA arbejdede man med planer om det, der senere skulle blive til NATO. Men det er noget ganske andet end påskeprofetierne eller agitationen fra Bang-Jensen.

Kommandør Kjelsen var vor marinestabschef i Washington 1948-50. Det var han, der den 4. april 1940 modtog hemmelig underretning om det forestående tyske angreb på Danmark og viderebragte den til regeringen i København. Altså ingen novice på efterretningsområdet. Netop den 15. marts 1946, altså dagen for Bang-Jensens landing i Kaarstrup, havde han opsagt chefen for USA's naval intelligence (maritime efterretningstjeneste) admiral Inglis. Inglis erkendte, at Kjelsens synspunkter vedrørende farerne for Danmark i og for sig nok var rigtige, men i

så fald kunne man undre sig over, at Spvjet ikke for længe — f. eks. for 2 år siden — havde bemærget sig Danmark. Inglis udtalte, at han ingen militære oplysninger havde om, at Sovjet stod umiddelbart foran aggression mod Danmark. Samtidig understregede han, at USA's reaktion i givet fald ville afhænge af, at Danmark satte sig til modværge: »You must be firm and strong«, var admiralens budskab. Altså en politisk-pædagogisk belysning.

Selv overgivelsen af den mindste, tillyseladende mest ubetydelige »little island«, måtte ikke finde sted, så ville Danmark være fortabt«.

Den 3. marts havde Bang-Jensen været hos F. Cunningham i State Departments Nord-europadivision. B.-J. anslag risikoen for et sovjetisk angreb (formodentlig isoleret på Danmark) til mellem 25 og 40 pct. (Hvordan måles det? for!).

Heroverfor anførte Cunningham, at Sovjet nok lettere ville kunne finde svage steder i Fjernøsten, men at analysen ellers led logisk nok. Nogen mere konkret bestyrkelse kom han dog ikke med.

En uges tid senere, den 9. marts, fik ambassader Kaufmann der havde været bortrejst tidligere på måneden at høre fra den indflydeberige chef for Europa-afdelingen, John Hickerson, at USA's reaktion i tilfælde af et sovjetisk overgreb ville afhænge af det angrebne lands egen reaktion, men heller ikke han udtalte sig konkret om Danmark. Det er interessant, at Kaufmann i sin korte samtale med Hickerson, ifølge det amerikanske referat, ikke berører Bang-Jensens påske-krise-teorier med et eneste ord.

Min konklusion af alt dette må blive at Bang-Jensen kom på egne vegne. Det var nok en amerikansk krigstenuing, han bar med sig, og et amerikansk ønske om, at Danmark vågnede op til realiteterne, men det var ikke den amerikanske regerings konkrete syn på Danmarks øjeblikkelige situation, hans panikagtige gramfonoplade gav udtryk for, og jeg vil betvivle, at den bar Kaufmanns stempel. I så fald ville den danske ambassader og sin regeringsmedlem være kommet selv. Med de forbindelser Kaufmann havde, ville han i øvrigt, under større vanskelighed end der lod sig overvinde, kunne have fået møde med den amerikanske udenrigsminister eller med Bob Lovel, den fg. udenrigsminister. Og det ville Henrik Kaufmann uden tvivl have gjort, hvis farermentet for Danmark havde haft den af Bang-Jensen påståede akutte karakter.

Her spiller en vurdering af Bang-Jensens person og karakter ind. Hans intelligens, sidd og patriotiske sindelag kan ikke betvivles. Hans selvstændige indflydelse på Kaufmanns politik under krigen kan vi læse om i Lakkognards bog om Ambassaden i Washington, uden helt at få dækket, hvor stærkt Bang-Jensen har påvirket situationen. Også den niende april var Kaufmann nemlig bortrejst. Og B.-J. var den første, der udtalte sig på ambassadens vegne. Altså selvstændigt og mod kan føjes til hans egenskaber. Men... og her nærmer vi os det centrale, der måske skulle blive afgørende for en dygtig mands omtumlede og tragiske skæbne... han havde en umættelig trang til selv at være påtager i store begivenheders centrum.

Hvis hans initiativ i dagene forud for påske-krisen i 1948 havde drejet sig om dansk politik eller bidraget hertil, ville det have tilfredstillet noget dybt i Bang-Jensens karakter. Kunne man læse det i hans stærke blik, når han midt i en sætning stirrede sin tilhører i øjnene? Vel, den slags iagttagelser skal man være til det yderste forsigtig med. Jeg skulle træffe ham adskillige gange siden og var også vidne til hans menneskelige egenskaber som glad far med fem børn. Tilfældigt var jeg på ambassaden i Washington, den dag, han drog af, sagde farvel for at tiltræde en høj stilling ved FN. Hans optræden ved den lejlighed var måske ikke direkte beskeden, men heller ikke det modsatte. Hans sidste tid ved ambassaden havde ikke været uden problemer. Derfor FN. Hans karriere, der endte med, at han blev afskediget. Hans liv fik sin tragiske slutning, da han den 26. november 1959 blev fundet i en park i New York, dræbt af et skudsår i højre tinding og med en revolver ved siden af sig. Bag ved lå en strid med Dag Hammarskjöld, FN's generalsekretær, om behandlingen af navnelister over ungarske flygtninge, som han (i samarbejde med Aising Andersen, der var formand for FN's Ungarnskommission) havde afhørt.

Det er en anden historie, som ikke skal fortælles her. Men da jeg midt i denne stridsperiode traf Hammarskjöld ved FN, sagde han:

«Jeg har to næsten lige store problemer: Det nære Østen og Bang-Jensen».

Jens Otto Krag: "Påskekrise 1948. En medvirkende giver et svar".
Weekendavisen Berlingske Aften den 22. marts 1978. 2. sektion, side 13-14.